

Karol Stryjski*

Łącznik miejsca zwykłego pobytu w prawie prywatnym międzynarodowym UE.

Streszczenie

Międzynarodowe prawo prywatne stosunkowo niedługo stanowi jedną z dziedzin prawa unijnego. Dla potrzeb nowoczesnej regulacji jurysdykcji i prawa właściwego, kierując się tzw. zasadą bliskości, często wskazuje ono jako kryterium powiązania sprawy cywilnej z danym państwem miejsce zwykłego pobytu. Pojęcie to nie ma definicji legalnej, w związku z czym jego znaczenie pozostaje przedmiotem ciągłej dyskusji. Łącznik miejsca zwykłego pobytu opiera się zasadniczo tylko na okolicznościach faktycznych, co umożliwia mu wyznaczanie każdorazowego rzeczywistego związku osoby z danym państwem. W przeciwieństwie do innych łączników, takich jak miejsce zamieszkania czy obywatelstwo, miejsce zwykłego pobytu nie jest określane przez prawo krajowe, w związku z czym wymaga autonomicznej i jednolitej wykładni. Wobec rosnącej mobilności ludności w UE zaproponowane kryterium zdaje się odpowiadać współczesności, jednak pozostaje pytanie o jego wpływ na pewność prawa.

Słowa kluczowe: Prawo prywatne międzynarodowe, Unia Europejska, łącznik.

---

* Autor jest studentem IV roku prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego.

I. Wprowadzenie

17 sierpnia 2015 r. rozpoczęto stosowanie¹ rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) z 4 lipca 2012 r. nr 650/2012 w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego. Akt ten stanowi kolejną już regulację unijną² z zakresu prawa prywatnego międzynarodowego po tzw. rozporządzeniach brukselskich (w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach cywilnych i handlowych³, małżeńskich i dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej⁴ oraz z zakresu zobowiązań alimentacyjnych⁵) oraz tzw. Rozporządzeniach

---

¹ Rozporządzenie weszło w życie 20. dnia po jego opublikowaniu w *Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej* tj. 16 sierpnia 2012 r. (art. 84 rozporządzenia spadkowego).

² W odniesieniu do prawa Unii Europejskiej bardziej prawidłowe od stosowanego w literaturze epitetu "europejskie" wydaje się "unijne", z racji tego, że nie wszystkie państwa europejskie są jednocześnie członkami Unii.

³ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z dnia 12 grudnia 2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (tzw. Bruksela Ia), Dz.Urz. UE z 2012 r., L 351/1. Rozporządzenie brukselskie Ia stosuje się od dnia 10 stycznia 2015 r.

⁴ Rozporządzenie Rady (WE) nr 2201/2003 z dnia 27 listopada 2003 r. dotyczące jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylające rozporządzenie (WE) nr 1347/2000 (tzw. Bruksela IIa), Dz.Urz. UE z 2003 r., L 338/1. Rozporządzenie brukselskie IIa stosuje się od dnia 5 marca 2005 r.

⁵ Rozporządzenie Rady (WE) nr 4/2009 z dnia 18 grudnia 2008 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy w zakresie zobowiązań alimentacyjnych (czasem określane jako "Bruksela III" albo "rozporządzenie alimentacyjne"), Dz.Urz. UE z 2009 r., L 7/1. Rozporządzenie alimentacyjne stosuje się od dnia 18 czerwca 2011 r. W zakresie prawa właściwego odsyła w art. 15 do Protokołu haskiego z 23 XI 2007 r., do którego UE przystąpiła w dniu 8 IV 2010 r., Dz.Urz. UE z 2009 r., L 331/19.

rzymskich (w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych⁶, pozaumownych⁷, rozvodu i separacji prawnej⁸ oraz dziedziczenia⁹)¹⁰.

Prawo prywatne międzynarodowe znajduje zastosowanie w przypadku spraw, w których występuje pewien element transgraniczny, wiążący ją z więcej niż jednym systemem prawnym. Jego zadaniem jest rozstrzygnięcie powstających przy tej okazji kolizji praw (*le conflit de lois*) i jurysdykcji (*le conflit de jurisdictions*), nazywanej też kolizją władz (*le conflit d'autorités*). Ze względów porządkowych, wobec wieloznaczności pojęcia „prawo prywatne międzynarodowe”, na potrzeby niniejszego artykułu będzie ono rozumiane szerzej i obejmowało oba wymienione w tym miejscu zakresy¹¹.

Międzynarodowe prawo prywatne dla realizacji wyznaczonych mu celów posługuje się tzw. łącznikami, które – nawiązując do propozycji A. Mączyńskiego – można zdefiniować

---

⁶ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 z dnia 17 czerwca 2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (Rzym I), Dz.Urz. UE z 2008 r., L 177/6. Rozporządzenie rzymskie I stosuje się od dnia 17 grudnia 2009 r.

⁷ Rozporządzenie (WE) nr 864/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 11 lipca 2007 r. dotyczące prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych (Rzym II), Dz.Urz. UE z 2007 r., L 199/40. Rozporządzenie rzymskie II stosuje się od dnia 11 stycznia 2009 r.

⁸ Rozporządzenie Rady (UE) nr 1259/2010 z dnia 20 grudnia 2010 r. w sprawie wprowadzenia w życie wzmocnionej współpracy w dziedzinie prawa właściwego dla rozvodu i separacji prawnej (tzw. Rzym III), Dz.Urz. UE z 2010 r., L 343/10. Rozporządzenie rzymskie III stosuje się co do zasady od dnia 21 czerwca 2012 r., przy czym Polska nie jest nim obecnie związana.

⁹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego (zwane również "Rzymem IV"), Dz.Urz. UE z 2012 r., L 201/107. Rozporządzenie spadkowe stosuje się od dnia 17 sierpnia 2015 r.

¹⁰ Jak słusznie przewidział P. Mostowik, klasyczny podział na rozporządzenia "brukselskie", dotyczące zagadnień międzynarodowego postępowania cywilnego i rozporządzenia "rzymskie", stanowiące o prawie właściwym, został zachwiany, o czym świadczą rozporządzenie spadkowe (650/2012), zawierające zarówno normy kolizyjne, jak i procesowe, a nawet już rozporządzenie alimentacyjne (4/2009), które oprócz norm procesowych zawiera przepis art. 15, określający prawo właściwe dla zobowiązań alimentacyjnych (choć jest to przepis odsyłający). Por. P. Mostowik, *Międzynarodowe prawo prywatne i postępowanie cywilne w dekadę po wejściu w życie Traktatu Amsterdamskiego*, PS, luty 2010, s. 43.

¹¹ Odnośnie do różnego rozumienia pojęcia "prawo prywatne międzynarodowe" por. M. Czepelak, *Umowa międzynarodowa jako źródło prawa prywatnego międzynarodowego*, Warszawa 2008, s. 41-44.

jako stanowiące opisaną w normie prawnej (kolizyjnej lub jurysdykcyjnej) okoliczność łączącą daną sprawę z określonym państwem tj. jego sądami i obowiązującym w nim prawem¹². Najczęściej wykorzystywanym w prawie unijnym łącznikiem pozostaje obecnie **łącznik miejsca zwykłego pobytu** (ang. *habitual residence*, fr. *résidence habituelle*), przy czym w poszczególnych aktach stosuje się go z różnym nasileniem obok klasycznych łączników personalnych (podmiotowych): obywatelstwa i miejsca zamieszkania (domicylu) i łączników przedmiotowych.

Łącznik miejsca zwykłego pobytu znalazł powszechne zastosowanie w prawie prywatnym międzynarodowym za sprawą Haskiej Konferencji Prawa Prywatnego Międzynarodowego¹³ (w skrócie: Konferencja Haska). Po raz pierwszy wykorzystano go w konwencji z 14 XI 1896 r. o procedurze cywilnej¹⁴ w odniesieniu do obcokrajowca, który w celu uzyskania bezpłatnej pomocy prawnej przed sądem obcego państwa był zobowiązany przedstawić stosowne zaświadczenie o ubóstwie, wystawione przez państwo jego miejsca zwykłego pobytu. Jako łącznik *sensu stricto* pojawił się dopiero w konwencji¹⁵ z 12 VI 1902 r., wskazując prawo właściwe dla opieki nad małoletnim jako **łącznik subsydiarny** w stosunku do łącznika obywatelstwa. Swoistą popularność¹⁶ zaczął zyskiwać jednak od Konwencji haskiej z 24 X 1956 r. o prawie właściwym dla zobowiązań alimentacyjnych wobec dzieci¹⁷, w której tym razem

---

¹² Por. A. Mączyński, *Wskazanie kilku praw przez normę kolizyjną prawa prywatnego międzynarodowego* [w:] *Rozprawy z polskiego i europejskiego prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Józefowi Skąpskiemu*, Kraków 1994, s. 231.

¹³ Haska Konferencja Prawa Prywatnego Międzynarodowego jest międzynarodową organizacją rządową powstałą w roku 1893, zajmującą się unifikacją przepisów prawa prywatnego międzynarodowego (*The purpose (...) is to work for the progressive unification of the rules of private international law* - art. 1 statutu Konferencji Haskiej. Statut dostępny jest w wersji elektronicznej pod adresem: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text>, 22.01.2016.

¹⁴ Convention du 14 novembre 1896 relative a la procédure civile. Tekst konwencji we francuskiej wersji językowej dostępny pod adresem: <https://assets.hcch.net/docs/438b59d0-e6a2-454a-b818-0e3b211fc050.pdf>, 22.01.2016.

¹⁵ Convention du 12 juin 1902 pour régler la tutelle des mineurs, articles 1-3. Tekst konwencji we francuskiej wersji językowej dostępny pod adresem: <https://www.hcch.net/en/instruments/the-old-conventions/1902-guardianship-convention>, 22.01.2016.

¹⁶ G. Beliard, E. Riquier, X. Wang, *Glossaire de droit international privé*, Bruylant Bruxelles 1992, p. 247.

¹⁷ Tekst konwencji dostępny w wersji elektronicznej pod adresem: <https://assets.hcch.net/docs/ba880fff-dfc8-4081-aa34-5f6ed0b5ea13.pdf>, 22.01.2016.

wystąpił już jako **łącznik główny**. Z czasem zaczął być coraz powszechniej stosowany też poza działalnością Konferencji Haskiej, zarówno w krajowych przepisach prawa prywatnego międzynarodowego, jak i międzynarodowych umowach bilateralnych, wypierając stopniowo łącznik miejsca zamieszkania i łącznik obywatelstwa¹⁸. Działania legislacyjne instytucji unijnych, po uzyskaniu przez UE stosownej kompetencji w roku 1999 r., w sposób zupełnie naturalny wpisały się w ten swoisty „trend” związany z upowszechnianiem łącznika miejsca zwykłego pobytu, spopularyzowanego przez Konferencję Haską, z której dorobku unijny prawodawca korzysta w dość szerokim zakresie. Świadczy o tym wzorowanie niektórych przepisów unijnych na rozwiązaniach przyjętych w konwencjach haskich¹⁹, dostosowywanie przepisów rozporządzeń do przepisów tych konwencji²⁰, jak też włączanie przepisów konwencyjnych bezpośrednio do unijnego porządku prawnego (przykładem jest przystąpienie przez UE do Protokołu haskiego z 23 XI 2007 r. o prawie właściwym dla zobowiązań alimentacyjnych). W tym kontekście należy dodać, że w związku z częściowym lub czasem nawet całkowitym pokrywaniem się materii prawa prywatnego międzynarodowego w konwencjach haskich i rozporządzeniach unijnych, celem współpracy na rzecz spójności podejmowanych zabiegów prawodawczych, Unia Europejska z dniem 3 IV 2007 r. stała się członkiem Haskiej Konferencji Prawa Prywatnego Międzynarodowego²¹.

II. Prawo prywatne międzynarodowe Unii Europejskiej

---

¹⁸ M. Mączyński jeszcze w 1978 r. pisał o "zwykłym pobycie" jako przejawie "nowej terminologii" w prawie prywatnym międzynarodowym, por. Tenże, *Zamieszkanie jako podstawa łącznika normy kolizyjnej*, ZNUJ 1978, z. 81. s. 55.

¹⁹ Np. w zakresie prawa właściwego dla dziedziczenia (por. np. art. 21 rozporządzenia spadkowego i art. 3 konwencji haskiej z 1 VIII 1989 r. o prawie właściwym dla dziedziczenia) czy prawa właściwego dla małżeńskich ustrojów majątkowych (por. art. 16 i 17 projektu rozporządzenia w sprawie prawa właściwego dla małżeńskich ustrojów majątkowych i art. 3 i 4 konwencji haskiej z 14 III 1978 r. o prawie właściwym dla małżeńskich ustrojów majątkowych).

²⁰ Np. dostosowanie norm jurysdykcyjnych w rozporządzeniu brukselskim IIa do regulacji kolizyjnych zawartych w konwencji haskiej z 19 X 1996 r. o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci.

²¹ Motywy ubiegania się przez UE o członkostwo w Konferencji Haskiej zostały omówione w decyzji Rady z 9 XII 2005 r. w sprawie przystąpienia Wspólnoty Europejskiej do Haskiej Konferencji Prawa Prywatnego Międzynarodowego. Tekst decyzji w wersji elektronicznej dostępny pod adresem: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/pl/TXT/?uri=CELEX:52005PC0639>, 25.01.2016.

Od XIX wieku, czyli czasu narodzin prawa prywatnego międzynarodowego jako odrębnej gałęzi prawa, regulacje z tego zakresu pozostawały domeną ustawodawstw krajowych tudzież norm konwencyjnych. Unia Europejska, zgodnie z zasadą kompetencji powierzonych, w prawo do stanowienia przepisów z tego zakresu została wyposażona dopiero z dniem 1 V 1999 r. wraz z wejściem w życie Traktatu Amsterdamskiego. Stosowne regulacje znajdują się obecnie w tytule V Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE).

Zgodnie z art. 67 TFUE Unia stanowi **przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości** w poszanowaniu praw podstawowych oraz różnych systemów i tradycji prawnych Państw Członkowskich (ust. 1) oraz **ułatwia dostęp do wymiaru sprawiedliwości**, w szczególności przez zasadę wzajemnego uznawania orzeczeń sądowych i pozasądowych w sprawach cywilnych (ust. 4). Rozwinięciem tych przepisów jest rozdział trzeci tytułu V, dotyczący współpracy sądowej w sprawach cywilnych mających skutki transgraniczne (art. 81 ust. 1 TUE *in principio*). Współpraca ta, zgodnie z ust. 2 pkt. c tegoż artykułu, ma polegać w szczególności na przyjmowaniu przez Parlament Europejski (PE) i Radę środków zapewniających **zgodność norm mających zastosowanie w Państwach Członkowskich w przypadku kolizji przepisów i sporów o właściwość**. Innymi słowy, przepis ten przyznaje Unii Europejskiej kompetencję do ujednociania przepisów z dziedziny prawa prywatnego międzynarodowego, pozbawiając jednocześnie Państwa Członkowskie możliwości samodzielnej regulacji tych jego obszarów, które albo już zostały przez Unię uregulowane, albo planowana jest ich unijna regulacja²².

Art. 81 ust. 2 TFUE wymaga, by środki mające na celu rozwijanie współpracy sądowej, podejmowane były zgodnie z tzw. procedurą prawodawczą zwykłą lub – w odniesieniu do międzynarodowego prawa rodzinnego – specjalną (art. 81 ust. 3 TFUE). Tak procedowane środki noszą miano „aktów prawodawczych” i zgodnie z katalogiem ustanowionym w art. 289 ust. 1-3 TFUE stanowią je rozporządzenia, dyrektywy i decyzje. Wszystkie ustanowione dotychczas przez instytucje unijne akty z zakresu prawa prywatnego międzynarodowego zostały przyjęte w formie rozporządzeń PE i Rady (Rzym I, Rzym II, Rzym IV, Bruksela Ia) lub – w zakresie prawa rodzinnego – rozporządzeń Rady (Rzym III, Bruksela IIa, Bruksela

---

²² Por. Opinia Trybunału nr 1/03 z dnia 7 II 2006 r. ws. kompetencji Wspólnoty do zawarcia nowej konwencji z Lugano o jurysdykcji i uznawaniu orzeczeń sądowych oraz ich wykonywaniu w sprawach cywilnych i handlowych,

III), ponieważ tylko ta forma umożliwi zakładane przez Unię ujednoczenie (nie zaś jedynie harmonizację!) przepisów kolizyjnych i jurysdykcyjnych w Państwach Członkowskich. Rozporządzenia, zgodnie z art. 288 tiret 2 TFUE, jako jedyne spośród aktów prawodawczych mają bowiem zasięg ogólny, wiążą w całości i są stosowane bezpośrednio.

III. Wykorzystanie łącznika w unijnych źródłach prawa

Wobec potrzeby wyznaczenia kontekstu dla późniejszych rozważań w przedmiocie treści łącznika miejsca zwykłego pobytu, jego wykładni i funkcji, wskazana wydaje się krótka charakterystyka jego wykorzystania w poszczególnych aktach prawa prywatnego międzynarodowego UE. W oparciu o kryterium zakresu przedmiotowego każdego z nich, w pierwszej kolejności omówione zostaną przepisy dotyczące zobowiązań, następnie spraw rodzinnych i na końcu spraw spadkowych.

W zakresie pierwszej ze wskazanych dziedzin wymienić należy zobowiązania umowne i pozaumowne, dla których prawo właściwe określają odpowiednio rozporządzenie rzymskie I i II, zaś jurysdykcję rozporządzenie brukselskie Ia. Kwestię wskazania prawa właściwego dla umowy pozostawia się zasadniczo woli stron i dopiero w braku dokonanego przez nie wyboru zastosowanie znajduje norma kolizyjna. Miejsce zwykłego pobytu, jako zasadniczą na gruncie rozporządzenia rzymskiego I podstawę łącznika, ustala się zasadniczo dla tej strony umowy, która ma spełnić tzw. **świadczenie charakterystyczne**²³ dla danej umowy (art. 4). Zgodnie z zawartym w rozporządzeniu katalogiem poszczególnych typów umów: przy sprzedaży będzie to miejsce zwykłego pobytu sprzedawcy, przy umowie o świadczenie usług – miejsce zwykłego pobytu usługodawcy, przy franczyzie – franczyzobiorcy, przy umowie dystrybucji – dystrybutora. Dla umowy przewozu osób jako łącznik subsydiarny przewidziano miejsce zwykłego pobytu przewoźnika (art. 5 ust. 2). Co ciekawe, w przypadku umowy określonej na gruncie rozporządzenia jako „dotycząca czasowego korzystania z nieruchomości na użytek własny, zawartej na okres nie dłuższy niż sześć kolejnych miesięcy” (art. 4 ust. 1 pkt. d), oraz – w pewnym zakresie – umowy przewozu, prawodawca unijny rozszerzył dopełniacz łącznika o drugą stronę umowy, tworząc niejako kwalifikowaną jego

---

²³ Szerzej na temat zasady świadczenia charakterystycznego zob. M. Czepelak, *Międzynarodowe prawo zobowiązań Unii Europejskiej*, Warszawa 2012, s. 153-157.

formę: „wspólnego miejsca zwykłego pobytu”, stron. W przypadku zaś umów niestypizowanych w rozporządzeniu należy dokonać samodzielnej oceny prowadzącej do ustalenia, która strona świadczy „charakterystycznie”. W przypadku umów konsumenckich łącznik zwykłego pobytu konsumenta ma charakter warunkowy (w znaczeniu *conditio iuris*), tzn. uzależniony jest od spełnienia dodatkowych przesłanek, którego brak prowadzi w zakresie wskazania prawa właściwego do reguł ogólnych z art. 4. Łącznik ten nie odnosi się za to – co do zasady²⁴ – do umów ubezpieczenia (art. 7) i indywidualnych umów o pracę (art. 8).

W rozporządzeniu rzymskim II dla zobowiązań wynikających z czynów niedozwolonych przyjęto zasadniczo łącznik miejsca powstania szkody, który jest jednak **zastępowany w roli łącznika głównego przez łącznik miejsca zwykłego pobytu** w przypadku, gdy poszkodowany i osoba, której przypisuje się odpowiedzialność za szkodę, mają w chwili powstania szkody miejsce zwykłego pobytu w tym samym państwie. W ocenie prawodawcy unijnego okoliczność ta jest „szczególnym powiązaniem”, które uzasadnia przyznanie primatu omawianemu łącznikowi (pkt. 18 preambuły). Jedynym przepisem, w którym łącznik miejsca zwykłego pobytu występuje niejako „bezw warunkowo”, jako główny, jest art. 5 ust. 1 lit. a wskazujący prawo właściwe dla zobowiązania za szkodę wyrządzoną przez produkt, jeżeli tenże produkt został wprowadzony do obrotu w tym państwie. Jednakże w sytuacji, gdy osoba, której przypisuje się odpowiedzialność, nie mogła w uzasadniony sposób przewidzieć wprowadzenia tego produktu (lub produktu tego samego rodzaju) w owym państwie do obrotu, to łącznikiem głównym będzie łącznik miejsca zwykłego pobytu tejże osoby.

Poza wskazanymi wyjątkami łącznik ten ma na gruncie omawianego rozporządzenia zasadniczo charakter subsydiarny i zawsze występuje we – wspomnianej już – formie „wspólnego miejsca zwykłego pobytu”, stron (pozaumownego stosunku zobowiązaniowego). Rozwiązanie to odnosi się do zobowiązań z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia (art. 10 ust. 2), prowadzenia cudzych spraw bez zlecenia (art. 11 ust. 2) i *culpa in contrahendo* (art. 12 ust. 2 lit. b).

Pomimo deklarowanej w punkcie 7 preambuł obu rozporządzeń rzymskich woli zapewnienia spójności ich przepisów z przepisami rozporządzenia nr 44/2001 (tzw. Brukseli I, „poprzednika”, obecnie obowiązującego), rozporządzenie brukselskie Ia praktycznie w ogóle nie

---

²⁴ W zakresie umów ubezpieczenia może znaleźć zastosowanie z woli stron, zob. art. 7 ust. 3 rozp. rzym. I.

posługuje się łącznikiem miejsca zwykłego pobytu, a w przepisach, w których można by się go spodziewać, pojawia się zamiast niego łącznik miejsca zamieszkania²⁵.

W dziedzinie stosunków rodzinnych unijne prawo prywatne międzynarodowe zawiera jak dotąd regulacje z zakresu rozwodu i separacji prawnej (umieszczone w rozporządzeniu rzymskim III i rozporządzeniu brukselskim IIa) oraz obowiązku alimentacyjnego (umieszczone w rozporządzeniu alimentacyjnym i – przez odesłanie zawarte w art. 15 – w Protokole haskim z 2007 r.). Zgodnie z przepisami powyższych aktów prawnych prawem właściwym dla rozwodu i separacji prawnej jest w pierwszej kolejności system prawny państwa, w którym małżonkowie w chwili wytoczenia powództwa mają wspólne miejsce zwykłego pobytu lub w którym mieli je w przeszłości najbliższej²⁶, tj. maksymalnie do roku przed wytoczeniem powództwa, jeżeli jeden z nich zachował w nim swoje miejsce zwykłego pobytu²⁶. Kwalifikowana forma określnika nominalnego „wspólnego miejsca zwykłego pobytu” pojawiła się już na gruncie rozporządzeń rzymskich I i II, lecz tutaj mamy do czynienia z jeszcze ciekawszą jego odmianą, a mianowicie – jak określił to P. Mostowik – łącznikiem swoiście „cofniętym w czasie”²⁷. Jednocześnie trzeba w tym miejscu wyrazić pogląd²⁸, że okoliczności te nie są w żadnym razie równoznaczne z ustanowieniem dwóch nowych łączników, ponieważ zarówno w przypadku „wspólności” miejsca zwykłego pobytu, jak i jego „cofnięcia w czasie”, podstawa łącznika pozostaje niezmienną (w każdym przypadku jest to wciąż miejsce

---

²⁵ O ile uzasadnione może być posłużenie się łącznikiem jurysdykcyjnym miejsca wykonania zobowiązania w odniesieniu do umów (art. 7 pkt. 1 rozp. bruks. Ia) zamiast miejsca zwykłego pobytu strony świadczącej charakterystycznie (art. 4 ust. 1 i 2 rozp. rzym. I), o tyle dziwi posłużenie się w zakresie umów konsumenckich innym łącznikiem jurysdykcyjnym (miejsca zamieszkania konsumenta - art. 18 ust. 1 *in fine* rozp. bruks. Ia) niż kolizyjny, wskazujący prawo właściwe (miejsce zwykłego pobytu konsumenta - art. 6 ust. 1 rozp. rzym. I). To samo dotyczy spraw z zakresu zobowiązań wynikających z czynu niedozwolonego, gdzie ustanowiono odpowiednio łącznik jurysdykcyjny miejsca, w którym nastąpiło zdarzenie wywołujące szkodę (art. 7 pkt. 2 rozp. bruks. Ia) i (zasadniczy) łącznik kolizyjny miejsca, w którym szkoda powstaje (art. 4 ust. 1 rozp. rzym. II). Szerzej na temat "miejsca zdarzenia wywołującego szkodę" i "miejsca powstania szkody" zob. M. Czepelak, *Międzynarodowe prawo zobowiązań...*, s. 253-257.

²⁶ W polskiej wersji językowej rozporządzenia posłużono się w tym miejscu czasownikiem "zamieszkuje", jednak w wersji angielskiej i francuskiej użyto odpowiednio wyrazów: "resides" i "réside" stosownie do pojęcia zwykłego pobytu - "habitual **residence**" oraz "**résidence** habituelle".

²⁷ P. Mostowik, *Prawo właściwe dla rozwodu i separacji w świetle rozporządzenia unijnego nr 1259/2010*, KPP, Rok XX: 2011, z. 2, s. 368-369.

²⁸ Por. *Ibidem*.

zwykłego pobytu), natomiast modyfikacji ulegają odpowiednio jego dopełniacz i subokreślnik temporalny. Spójne z tymi przepisami pozostają regulacje jurysdykcyjne zawarte w rozporządzeniu brukselskim IIa.

Ostatni z wymienionych aktów obejmuje swoim zakresem ponadto także sprawy z zakresu odpowiedzialności rodzicielskiej, których regulacja oparta na łączniku miejsca zwykłego pobytu dziecka jest bliźniaczo podobna do przepisów konwencji haskiej z 19 X 1996 r. o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci, której stronami są wszystkie Państwa Członkowskie Unii Europejskiej.

Jurysdykcję i prawo właściwe w sprawach dotyczących zobowiązań alimentacyjnych regulują: rozporządzenie alimentacyjne oraz Protokół haski z 2007 r. Przepisy obu aktów są ze sobą ściśle związane i – co do głównych założeń – przewidują rozwiązanie, zgodnie z którym wierzyciel alimentacyjny może wytoczyć powództwo przed sąd państwa swojego miejsca zwykłego pobytu, i wówczas sprawa powinna być rozstrzygana według prawa tegoż państwa, albo przed sąd państwa, w którym pozwany ma miejsce zwykłego pobytu, i wtedy właściwe będzie prawo tamtego państwa.

Z kolei przepisy dotyczące spraw spadkowych przyjęto w formie kompleksowej regulacji w jednym akcie prawodawczym. Rozporządzenie spadkowe co do zasady dokonuje powiązania sprawy przy pomocy jednakowego łącznika jurysdykcyjnego i kolizyjnego, tj. miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy w chwili śmierci. Jak wyjaśniono w motywie 27 preambuły rozporządzenia, taka konstrukcja przepisów ma zapewnić stosowanie w większości przypadków własnego prawa przez organ zajmujący się sprawami spadkowymi.

IV. Obiektywny charakter łącznika

Unijne rozporządzenia, wzorem konwencji międzynarodowych, nie zawierają ogólnej definicji pojęcia „miejsca zwykłego pobytu”. Dwoma wyjątkami od powyższej zasady są przepisy zawarte w art. 19 rozporządzenia rzymskiego I i art. 23 rozporządzenia rzymskiego II, wprowadzające legalne definicje regulujące²⁹ „miejsca zwykłego pobytu” w odniesieniu

---

²⁹ Z. Ziemiński, *Logika praktyczna*, Warszawa 2000, s. 45-48.

do szczególnej kategorii podmiotów, a mianowicie spółek, innych podmiotów posiadających albo nie posiadających osobowości prawnej (ich oddziałów) oraz osób fizycznych działających w ramach prowadzonej przez nich działalności gospodarczej. Zgodnie z tymi przepisami miejscem zwykłego pobytu wymienionych podmiotów są odpowiednio: miejsce siedziby głównego organu zarządzającego (miejsce siedziby oddziału) oraz miejsce głównego przedsiębiorstwa. Rozwiązanie to uzasadnione jest ich specyfiką i potencjalnymi trudnościami wyboru tych okoliczności o charakterze faktycznym, które mogłyby być miarodajne dla ustalenia podstawy łącznika. Bezpieczeństwo obrotu i ochrona słabszej strony stosunku zobowiązaniowego³⁰ wymaga, aby wątpliwości dotyczące miejsca zwykłego pobytu podmiotu profesjonalnego były maksymalnie ograniczone. Postulat pewności prawa, wyrażony w motywie 39 preambuły do rozporządzenia rzymskiego I, wiąże się ściśle z potrzebą przyjęcia **jednoznacznej definicji** miejsca zwykłego pobytu tych podmiotów. Analogiczny motyw nie znalazł się co prawda w rozporządzeniu rzymskim II, lecz względy funkcjonalne przemawiają za jego aktualnością również na gruncie tego aktu. Poza wskazanymi wyjątkami „miejsce zwykłego pobytu” pozostaje niezdefiniowane, co może być postrzegane jako dążenie do pozbawienia tego pojęcia jakiegokolwiek zabarwienia prawnego³¹. Wskutek tego stało się ono przedmiotem licznych wypowiedzi doktryny i orzecznictwa, które podejmują próby wskazania okoliczności, które mogłyby być miarodajne dla ustalenia jego treści. W każdym przypadku pod uwagę będą brane okoliczności odnoszące się do osoby wymienionej w dopełniaczu łącznika, a doniosłe w tym względzie powinny być, co do zasady, jedynie okoliczności faktyczne (*corpus*), a nie te wynikające z kryteriów formalnych czy subiektywnego zamiaru (*animus*)³². M. Czepelak pisze, że miejsce zwykłego pobytu „należy rozumieć jak najbardziej obiektywnie,

---

³⁰ Np. jeżeli z powodu braku po stronie przedsiębiorcy, będącego sprzedawcą towarów, tzw. działalności kierowanej (o której mowa w art. 6 ust. 1 rozporządzenia rzymskiego I) w państwie, w którym konsument ma miejsce zwykłego pobytu, umowa będzie podlegała regułom ogólnym z art. 4, czyli prawu państwa zwykłego pobytu sprzedawcy.

³¹ Tak: M. Pilich, *Zasada obywatelstwa w prawie prywatnym międzynarodowym. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 2015, s. 254-255.

³² P. Mostowik, *Władza rodzicielska i opieka nad dzieckiem w prawie prywatnym międzynarodowym*, Kraków 2014, s. 234.

to znaczy jako **rzeczywiste centrum życiowe** [podkr. – K.S.] danego podmiotu, zatem środowisko, w którym realizuje on swoje codzienne zadania i potrzeby³³, jak też integracja z tym środowiskiem³⁴. Właśnie „centrum życiowe”, rozumiane jako ośrodek interesów zawodowych, rodzinnych i społecznych, jest najczęściej powoływanym określeniem definiującym miejsce zwykłego pobytu³⁵ i podkreśla się, że ośrodek ten, wyznaczony trwałymi więziami (*liens particulièrement durables*) osoby z danym miejscem, jest determinowany przez odpowiednią „ciągłość” (*continuité*) tych więzi³⁶.

Już z tej bardzo ogólnej charakterystyki jasno wynika, że „zwykły pobyt” jest czymś więcej od „pobytu”, będącego jedynie fizyczną obecnością w określonym miejscu (choć jak wskazuje M. Pazdan: „sam przejazd przez jakieś państwo nie stanowi nawet prostego w nim pobytu”³⁷), zaś *differentia specifica* stanowi właśnie element „zwykłości”. Ustalenie treści pojęcia „pobyt zwykły” jest też o tyle trudniejsze, że – w przeciwieństwie do prostego „pobytu” – nie ma ono odpowiednika w języku potocznym.

Interpretacji kryterium „zwykłości” podjął się Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej w wyroku z 22 XII 2010 r. (sygn. C-497/10), w którym orzekając w trybie prejudycjalnym na gruncie rozporządzenia brukselskiego IIa, stwierdził, że „Z użycia przymiotnika «zwykły» można wnioskować jedynie, że pobyt musi charakteryzować pewna trwałość lub regularność” (pkt. 44. wyroku), a „w celu odróżnienia zwykłego pobytu od jedynie przejściowej obecności, **pobyt ten musi charakteryzować się co do zasady określoną długością** [podkr. – K.S.], odzwierciedlającą dostateczny stopień trwałości. Niemniej rozporządzenie nie przewiduje minimalnej długości pobytu (...) W związku z tym **długość pobytu może służyć jedynie jako wskaźnik przy ocenie trwałości zamieszkania** [podkr. – K.S.], która to

---

³³ M. Czepelak, *Międzynarodowe prawo zobowiązań...*, s. 62.

³⁴ Por. punkt 44. wyroku Trybunału Sprawiedliwości z 2 IV 2009 r. (sygn. C-523/07).

³⁵ Por. A.J. Belohlavek, *Rozporządzenie Rzym I. Konwencja rzymska. Komentarz. Tom 2*, Warszawa 2010, s. 372-373; M. Świerczyński [w:] M. Pazdan (red.), *System prawa prywatnego. Tom 20a. Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2014, s. 232; M. Pazdan, *Statut spadkowy w świetle rozporządzenia spadkowego* [w:] M. Pazdan, J. Górecki (red.), *Nowe europejskie prawo spadkowe*, Warszawa 2015, s. 100.

³⁶ G. Beliard, E. Riquier, X. Wang, *op.cit.*, p. 247.

³⁷ M. Pazdan, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2012, s. 55; por. A.J. Belohlavek, *Rozporządzenie Rzym I...* s. 372-373.

ocena musi być najpierw dokonana w świetle ogółu okoliczności właściwych konkretnej sprawie” (pkt. 51. wyroku)³⁸. Z tego względu nie prowadzi do zmiany miejsca zwykłego pobytu przejściowa nieobecność spowodowana wyjazdami ze swej istoty tymczasowymi³⁹, takimi jak wyjazd na wakacje, na wymianę w ramach programu ERASMUS, w delegację służbową, w celu poddania się zabiegowi operacyjnemu w zagranicznej klinice itd., przy czym może to nie być takie oczywiste np. przy wyjazdach na studia za granicę. M. Czepelak wyraził pogląd, że ocena ta zależy w dużej mierze od tego, na potrzebę jakiego rodzaju stosunków prawnych jest dokonywana i może być inna np. w sprawach spadkowych i sprawach z zakresu zobowiązań⁴⁰, choć należy się zgodzić z tym, że zależeć to będzie przede wszystkim od okoliczności konkretnej sprawy⁴¹.

Pojawia się jednak pytanie, w jaki sposób należy ustalić moment nabycia nowego miejsca zwykłego pobytu i czy zawsze jest ono równoznaczne z utratą dotychczasowego⁴². W literaturze dominuje pogląd, zgodnie z którym nie można mieć jednocześnie dwóch miejsc zwykłego pobytu⁴³, chociaż przeciwne zapatrywanie wyraził M. Pazdan, podając na gruncie rozporządzenia spadkowego przykład rodzica, który przez pierwszą połowę roku mieszka u córki w jednym państwie, a następnie drugą połowę u syna w innym, i jest to powtarzalna co roku praktyka⁴⁴. Wydaje się jednak, że wzięwszy pod uwagę – zgodnie z wypowiedziami

---

³⁸ Trybunał wskazał, że w odniesieniu do zwykłego pobytu dziecka wskazówkami są takie okoliczności faktyczne jak: trwałość, zgodność z prawem, warunki oraz motywy pobytu i przenosin rodziny do danego państwa członkowskiego, obywatelstwo dziecka, miejsce i warunki uczęszczania do szkoły, znajomość języków, a także więzi rodzinne i społeczne dziecka w tym państwie członkowskim (zob. punkt 44. wyroku). Zgodnie zaś z punktem 23. preambuły do rozporządzenia spadkowego, uwzględnić należy okoliczności życia spadkodawcy zarówno w latach poprzedzających jego śmierć, jak i w chwili śmierci, w tym w szczególności czas trwania i regularność obecności w danym państwie oraz warunki i powody tej obecności.

³⁹ por. M. Pazdan, *Statut spadkowy...*, s. 100; M. Czepelak, *Międzynarodowe prawo zobowiązań...*, s. 62; A.J. Belohlavek, *Rozporządzenie Rzym I...*, str. 372.

⁴⁰ M. Czepelak, *Międzynarodowe prawo zobowiązań...*, str. 63.

⁴¹ M. Pazdan, *Statut spadkowy...*, str. 101 oraz Tenże, *Prawo prywatne międzynarodowe...*, s. 56.

⁴² W punkcie 24. preambuły do rozporządzenia spadkowego wskazano, że mimo wyjazdu spadkodawcy za granicę z powodów zawodowych lub ekonomicznych, czasem na długi okres, można uznać, że nie nabył on w nim nowego miejsca zwykłego pobytu, jeżeli zachował ścisły i stabilny związek ze swoim państwem pochodzenia.

⁴³ Tak np. M. Świerczyński [w:] M. Pazdan (red.), *System prawa prywatnego...*, s. 232.

⁴⁴ M. Pazdan, *Statut spadkowy...*, str. 101.

doktryny i judykatury –całokształt okoliczności faktycznych dotyczących danej osoby, ostatecznie w każdym takim przypadku możliwe będzie ustalenie choćby minimalnie ściślejszej więzi z któryś z „konkurujących” ze sobą porządków prawnych. Wskazówek w tym względzie udziela punkt 24. preambuły rozporządzenia spadkowego, zgodnie z którym szczególnym czynnikiem w ocenie wszystkich okoliczności faktycznych może być w takiej sytuacji posiadanie przez spadkodawcę obywatelstwa jednego z tych państw lub położenie w nim wszystkich głównych składników majątku.

Zmiana miejsca zwykłego pobytu następuje z momentem przeniesienia swoich interesów życiowych z jednego miejsca do drugiego. Ma ona charakter obiektywny i nie zależy od miejsca zwykłego pobytu innej osoby, tak jak np. przy konstrukcji tzw. *domicilium necessarium*, przypisującej pewnym osobom (dziecku pod władzą rodzicielską, osobie pozostającej pod opieką) zamieszkania w miejscu zamieszkania innych osób (rodziców, opiekuna)⁴⁵. Niezależnie od tego, w odniesieniu do zwykłego pobytu małego dziecka, Trybunał Sprawiedliwości przyjął, że „w sposób nieuchronny dzieli ono (...) środowisko społeczne i rodzinne osób, od których jest zależne” i w związku z tym w przypadku, gdy zajmuje się nim matka, okoliczności jej dotyczące mogą zostać wzięte pod uwagę także przy ustalaniu zwykłego pobytu jej dziecka.

W początkowym okresie po przeprowadzce do innego kraju walor „stałości” pobytu jest oczywiście niełatwy do uchwycenia. Jako wskazówkę dla rozstrzygnięcia tego problemu przywołuje się często wolę osoby (*animus*) do posiadania pobytu zwykłego w określonym miejscu, mimo że jako element niemający charakteru obiektywnego *animus* nie stanowi w żadnym razie warunku istnienia takiego pobytu i pełni rolę wyłącznie pomocniczą. Stanowisko to znalazło wyraz w przywołanym już punkcie 51. wyroku Trybunału w sprawie C-497/10, w którym wskazano, że „dla przeniesienia miejsca zwykłego pobytu do państwa przyjmującego znaczenie ma przede wszystkim chęć ustanowienia tam przez zainteresowanego, z zamiarem nadania mu trwałego charakteru, stałego bądź zwykłego ośrodka swych interesów życiowych”⁴⁶. Podobne stanowisko prezentuje A.J. Belohlavek, który podejmując

---

⁴⁵ por. O. Bobrzyńska, *Ujednoczenie pojęć "zamieszkania" i "pobytu" w rezolucji (72) I Komitetu Ministrów Rady Europy*, KPP, Rok XXIV: 2015, z. 3, s. 729 oraz art. 26 i 27 polskiego k.c..

⁴⁶ Takie samo stanowisko wynika z punktu nr 10 Rezolucji Komitetu Ministrów RE (72) I w sprawie standaryzacji pojęć "zamieszkania" i "pobytu" z 18 I 1972 r.: "The voluntary establishment of a residence and a person's intention to maintain it are not conditions of the existence of a residence or an habitual residence, but a person's intentions may be taken into account in determining whether he possesses a residence or the character of

próbę kwalifikacji krótkotrwałego w danych okolicznościach pobytu również jako „zwykłego”, pisze: „Spodziewana długość pobytu i przewidywana integracja może uczynić z krótkiego pobytu w określonym miejscu *miejsce zwykłego pobytu*. Istotne są jednak zamiar i subiektywna wola, które są stwierdzalne. Osoba, która zamierza przebywać w jednym, określonym miejscu przez kilka lat, może wybrać miejsce zwykłego pobytu już w momencie przybycia do tego miejsca, chociaż wkrótce potem umrze, lub ze względu na nieprzewidziane okoliczności natychmiast przeniesie się w inne miejsce. *Miejsce zwykłego pobytu* może w takim przypadku trwać nawet jedynie przez krótki okres”⁴⁷. Wynika z tego, że przy ocenie miejsca zwykłego pobytu nie można jednak całkiem pominąć elementu subiektywnego, niemniej przypominając założenie wyjściowe, że analizowany łącznik ma ze swej natury charakter obiektywny i w związku z tym odnosi się do okoliczności faktycznych, a nie przeżyć psychicznych, usprawiedliwione wydaje się przyjęcie, że to **nie sam zamiar (wola) podlega ocenie, lecz jego (jej) skutki uzewnętrznione w przestrzeni**. Innymi słowy chodzi o to, aby zamiar danej osoby do posiadania swojego zwykłego pobytu w danym miejscu (określany jako *animus manendi*) był obiektywnie rozpoznawalny dla postronnych obserwatorów dlatego, że został w jakiś sposób zmanifestowany⁴⁸. Stanowisko takie zdaje się potwierdzać P. Mostowik w artykule na temat rozporządzenia rzymskiego III (ws. prawa właściwego dla rozvodu i separacji prawnej), twierdząc, że w istocie mamy do czynienia z zamiarem, który jest „oceniany nie w sensie psychologicznym, ale intersubiektywnie obserwowalny”⁴⁹. Dodatkowo, na korzyść tego poglądu przemawia stwierdzenie zawarte w punkcie 40. wyroku Trybunału Sprawiedliwości z 2 IV 2009 r. w sprawie o sygn. C-523/07 wydanego, podobnie jak wcześniejsze z przywołanych orzeczeń, na kanwie rozporządzenia brukselskiego IIa, w którym dla potrzeb jurysdykcji w sprawach odpowiedzialności rodzicielskiej dokonano wykładni miejsca zwykłego pobytu dziecka. Trybunał stwierdził – przychyłając się do opinii

---

that residence". Rezolucja nie jest co prawda aktem unijnym, jednak dla potrzeb analizy "zwykłego pobytu" może stanowić pomocną wskazówkę. Tekst rezolucji dostępny w wersji elektronicznej pod adresem: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2733772&SecMode=1&DocId=642796&Usage=2>, 23.01.2016.

⁴⁷ Por. A.J. Belohlavek, *Rozporządzenie Rzym I...*, s. 372.

⁴⁸ Do podobnych wniosków doszedł A. Mączyński w rozważaniach na temat zamiaru jako elementu łącznika miejsca zamieszkania, zob. Tenże, *Zamieszkanie...*, s. 57.

⁴⁹ P. Mostowik, *Prawo właściwe dla rozvodu...*, s. 376-377.

Rzecznik Generalnej – że wskazówką co do zmiany miejsca zwykłego pobytu dziecka może być **zamiar** rodziców osiedlenia się wraz z dzieckiem w innym państwie członkowskim **manifestujący się** w pewnych oznakach zewnętrznych, takich jak zakup lub najem mieszkania w państwie przyjmującym albo złożenie wniosku do właściwych organów tego państwa w celu otrzymania mieszkania socjalnego. Stanowisko to powtórzył w wyroku z 9 X 2014 r. w sprawie o sygn. C-376/14 (w punkcie 52.)⁵⁰. Mając na względzie przypisywany łącznikowi zwykłego pobytu obiektywny charakter i potrzebę jego jednolitej wykładni, należy wyrazić pogląd, że tak pojmowana ocena zamiaru powinna być zasadą, i to na gruncie całego unijnego prawa prywatnego międzynarodowego.

V. Wykładnia autonomiczna

Doktryna i orzecznictwo przewidują konieczność autonomicznej wykładni pojęcia „miejsca zwykłego pobytu”. Owa autonomia znaczeniowa może występować pomiędzy prawem unijnym a prawem krajowym, prawem unijnym a prawem konwencyjnym, a także pomiędzy poszczególnymi aktami prawa unijnego.

Obowiązywanie pierwszego rodzaju autonomii nie powinno budzić wątpliwości. Może przybrać ona formę autonomii zarówno z krajowym prawem merytorycznym i procesowym, jak i krajowymi przepisami prawa prywatnego międzynarodowego. W tym pierwszym zakresie wynika ona z ogólnej autonomii pojęcia „zwykłego pobytu” w ramach prawa prywatnego międzynarodowego jako gałęzi prawa⁵¹. W drugim przypadku konieczność rozróżnienia uzasadniona jest występowaniem odrębności znaczeniowych, które mogą się pojawiać w doktrynach i ustawodawstwach europejskich w związku z różnymi definicjami zwykłego pobytu lub w ogóle brakiem takich definicji⁵².

---

⁵⁰ Wyrok Trybunału z dnia 9 X 2014 r. w sprawie o sygn. C-376/14, dostępny w wersji elektronicznej pod adresem: <http://curia.europa.eu/juris/celex.jsf?celex=62014CJ0376&lang1=en&type=TEXT&ancre=>, 19.01.2016.

⁵¹ por. M. Świerczyński [w:] M. Pazdan (red.), *System prawa prywatnego*, s. 232.

⁵² Definicje "zwykłego pobytu" znalazły się w kodeksach prawa prywatnego międzynarodowego Belgii (z 2004 r.) i Bułgarii (z 2005 r.): zob. O. Bobrzyńska, *Ujednolicenie...*, s.740-741. Polska ustawa Prawo prywatne międzynarodowe nie zawiera definicji, jednak w uzasadnieniu jej projektu (druk sejmowy nr 1277 z 31 X 2008 r.) znalazło się stwierdzenie, że miejsce zwykłego pobytu, podobnie jak miejsce zamieszkania, składa się z dwóch

Co do drugiego rodzaju autonomii, to w ocenie Trybunału Sprawiedliwości, wyrażonej w wyroku z 2 IV 2009 r. (sygn. C-523/07) i następujących po nim orzeczeniach, „Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem zarówno względy jednolitego stosowania prawa wspólnotowego, jak i zasady równości wskazują na to, że treści przepisu prawa wspólnotowego, który nie zawiera wyraźnego odesłania do prawa państw członkowskich dla określenia jego znaczenia i zakresu, **należy zwykle nadać w całej Wspólnocie Europejskiej autonomiczną i jednolitą wykładnię, którą należy ustalić, uwzględniając kontekst przepisu i cel danego uregulowania**” (pkt. 34 wyroku). Z uwagi na to, że prawo unijne nie zawiera ogólnej definicji „zwykłego pobytu” i w żadnym przepisie nie odsyła w tym względzie do prawa krajowego czy konwencji międzynarodowych, należy uznać, że ma ono charakter autonomiczny. Z drugiej jednak strony niewskazana wydaje się absolutna autonomia tego pojęcia w stosunku do aktów Konferencji Haskich, z których zostało ono przez unijnego prawodawcę zaczerpnięte i na których prawodawca ten się stale wzoruje. Przemawia za tym też postulat jednolitości wykładni szczególnego dla prawa prywatnego międzynarodowego UE Protokołu haskiego z 2007 r., który stanowi jednocześnie akt prawa międzynarodowego i unijnego.

Trzeci z wymienionych rodzajów autonomii zdaje się proponować M. Pazdan. Autor ten na gruncie rozporządzenia spadkowego opowiada się za autonomicznym rozumieniem pojęcia „zwykłego pobytu” już w granicach samego rozporządzenia i pisze, że „Z góry trzeba założyć, iż ma ono znaczenie swoiste, ustalane na użytek (...) przepisu rozporządzenia”⁵³. Wydaje się, że jest to mimo wszystko stanowisko zbyt radykalne, godzi bowiem w podstawową zasadę, podkreślaną w unijnych rozporządzeniach, jaką jest pewność prawa. Rozczłonkowanie pojęciowe „miejsca zwykłego pobytu” doprowadziłoby w istocie do przyjęcia, że każde z rozporządzeń posługuje się tak naprawdę innym łącznikiem, chociaż o tej samej nazwie. Jako że byłoby to „mnożenie bytów ponad miarę”, należy opowiedzieć się przeciwko takiemu stanowisku i przyjęć systemową konstrukcję łącznika miejsca zwykłego pobytu, którego istotą („trzonem”) jest „centrum interesów życiowych” osoby wskazanej w jego dopełniaczu, **określanego za pomocą zestawu okoliczności faktycznych, których dobór i intensywność oddziaływania zależy od natury danej sprawy i osoby, której ta sprawa dotyczy.**

---

elementów: *corpus* i *animus* (str. 8-9), podczas gdy na gruncie prawa unijnego łącznik ten ma charakter obiektywny. Druk sejmowy jest dostępny w wersji elektronicznej pod adresem: [http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/41AC5CA590174CA4C12574F80042042F/\\$file/1277.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/41AC5CA590174CA4C12574F80042042F/$file/1277.pdf), 29.01.2016.

⁵³ M. Pazdan, *Statut spadkowy...*, s. 98.

Prawdopodobnie nieco inaczej będzie oceniany zwykły pobyt w przypadku zgonu krótko po przeprowadzce do innego kraju, a inaczej po długoletnim faktycznym zamieszkiwaniu w tym miejscu. Podobnie – jak wyraził to Trybunał Sprawiedliwości w wyroku z 22 XII 2010 r. w sprawie C-497/10 – „czynniki, które powinny być wzięte pod uwagę w przypadku dziecka w wieku szkolnym, różnią się od tych, które należy uwzględnić w przypadku małoletniego po zakończeniu przez niego nauki, bądź też od tych, które są istotne w stosunku do niemowlęcia” (pkt. 53 wyroku)⁵⁴. Istota podstawy łącznika powinna być jednak zawsze taka sama niezależnie od tego, czy badamy miejsce zwykłego pobytu dziecka, sprzedawcy, franczyzobiorcy, przewoźnika, konsumenta, uprawnionego do alimentów, czy spadkodawcy.

VI. Ratio wykorzystania łącznika

Szerokie zastosowanie w unijnym prawie prywatnym międzynarodowym rodzi pytanie o przyczynę popularności właśnie tego łącznika, a nie klasycznych, opartych na obywatelstwie i miejscu zamieszkania. Analiza preambuł rozporządzeń zawierających zasadnicze motywy przyjęcia tych aktów w takim, a nie innym kształcie, jak również wypowiedzi doktryny w tej materii, prowadzą do przekonania, że unijny prawodawca, decydując się na łącznik miejsca zwykłego pobytu jako kluczowy element systemu norm kolizyjnych i jurysdykcyjnych UE, upatruje w nim optymalnego sposobu na osiągnięcie postawionych sobie celów.

Po pierwsze, celem nadrzędnym jawi się zapewnienie najściślejszego związku sprawy z danym państwem. Już u podstaw międzynarodowego prawa prywatnego w ogólności leży założenie, że dana sytuacja życiowa powinna podlegać sądowi i prawu merytorycznemu związanymi z nią możliwie najściślej⁵⁵. Założenie to jest określane mianem „zasady bliskości” (*une principe de proximité*). Mając na względzie to, że wyznaczany przez nią najściślej-

---

⁵⁴ Trybunał uzasadnił to tym, że "Z reguły środowiskiem małego dziecka jest w istocie środowisko rodzinne, tworzone przede wszystkim przez osobę bądź osoby stanowiące punkt odniesienia, z którymi dziecko żyje, które w rzeczywistości zajmują się dzieckiem i o nie dbają. Jest tak tym bardziej, gdy dziecko jest niemowlęciem. W sposób nieuchronny dzieli ono wówczas środowisko społeczne i rodzinne kręgu osób, od których jest zależne" (pkt. 54 wyroku). Orzeczenie jest dostępne w wersji elektronicznej pod adresem: <http://curia.europa.eu/juris/celex.jsf?celex=62010CJ0497&lang1=en&type=TXT&ancre=>, 19.01.2016.

⁵⁵ Tak też: M. Czepelak, *Międzynarodowe prawo zobowiązań...*, s. 66.

szy związek jest pojęciem nieostrym, które pozostawia sądom zbyt szerokie pole do interpretacji i w konsekwencji naraża orzecznictwo na brak jednolitości⁵⁶, poszczególni prawodawcy wskazują konkretne kryteria powiązania (*des critères de rattachement*), stanowiące wyraz ich wyobrażenia co do okoliczności, w których ów bliski związek najpełniej się wyraża w określonych rodzajach spraw. Zasada bliskości legła również u podstaw unijnych regulacji kolizyjno-jurysdykcyjnych i jest przywoływana w preambułach wszystkich rozporządzeń z tego zakresu⁵⁷. Prawodawca unijny za kryterium najlepiej służące realizacji najściślejszego związku uznał w wielu przypadkach miejsce zwykłego pobytu, dzięki czemu stało się one najczęściej stosowaną podstawą łącznika – od spraw zobowiązaniowych, przez rodzinne, aż po spadkowe, zaś łącznik ten jest wykorzystywany zarówno do rozstrzygnięcia kolizji praw, jak i kolizji jurysdykcji.

Po drugie, łącznik miejsca zwykłego pobytu ma za zadanie eliminację niedoskonałości klasycznych łączników personalnych. Jego swoista popularność została zbudowana w opozycji do tradycyjnie stosowanych łączników obywatelstwa i miejsca zamieszkania (domicyłu). Jak słusznie podnosi się w doktrynie, przewaga omawianego łącznika wynika przede wszystkim z definiowania go więzią faktyczną, a nie prawną. Zarówno obywatelstwo, jak i miejsce zamieszkania ustala się na podstawie przepisów krajowych, co w każdym przypadku rodzi potrzebę rozstrzygnięcia tzw. kwestii wstępnej (*preliminary question*), najczęściej na podstawie obcego prawa. Sytuację utrudnia dodatkowo fakt, że pojęcie „miejsca zamieszkania” pozostaje różnie rozumiane w różnych systemach prawnych (szczególnie w systemie *common law*⁵⁸), a próby jego ujednoczenia podejmowane niegdyś przez Konferencję Haską zakończyły się fiaskiem⁵⁹. Z kolei kryterium obywatelstwa nie sprawdza się w sytuacjach takich,

---

⁵⁶ *Ibidem*, s. 68.

⁵⁷ Por. treść motywów: nr 13 i 16 rozporządzenia brukselskiego Ia, nr 12 rozporządzenia brukselskiego IIa, nr 16 rozporządzenia rzymskiego I, nr 14-20 rozporządzenia rzymskiego II, nr 16 i 21 rozporządzenia rzymskiego III, nr 37-38 rozporządzenia spadkowego.

⁵⁸ Szerzej na temat pojęcia "domicile" w prawie angielskim zob. A.J. Belohalvek, *Rozporządzenie Rzym I...*, s. 370.

⁵⁹ O. Bobrzyńska, *Ujednoczenie...*, s. 736. W doktrynie obecna jest także koncepcja autonomicznego rozumienia pojęcia "zamieszkania", prezentowana m.in. przez P. Mostowika, zob. Tenże, *Prawo właściwe dla rozvodu...*, s. 376.

jak posiadanie jednocześnie obywatelstw kilku państw czy bezpaństwowość. Co więcej, **obywatelstwo i miejsce zamieszkania jako więzi o charakterze prawnym, a nie faktycznym, mogą w danych okolicznościach wyznaczać jedynie abstrakcyjne, a nie rzeczywiste powiązania** danej osoby z jej państwem ojczystym lub państwem, w którym formalnie posiada ona miejsce zamieszkania. Łącznik miejsca zwykłego pobytu, zawierający w sobie podstawę o charakterze obiektywnym, został więc wymyślony jako swego rodzaju *remedium* na te problemy⁶⁰, likwidując potrzebę rozpatrywania kwestii wstępnej w wymienionym wyżej zakresie, a także zapewniając większą elastyczność powiązania, albowiem jeżeli przy jego ustalaniu brane są pod uwagę zasadniczo tylko okoliczności faktyczne, to związek nimi wyznaczony również powinien być faktyczny (czyli rzeczywisty, prawdziwy).

Po trzecie, celem wielokrotnie akcentowanym w preambułach rozporządzeń jest pewność prawa⁶¹. Zwykły pobyt w określonym miejscu został uznany za kryterium oczywiste, które wzmacnia przewidywalność jurysdykcji i prawa właściwego w danej sprawie cywilnej. Wydaje się, że spośród wszystkich motywów leżących u podstaw wyboru przez prawodawcę unijnego w tak wielu przypadkach łącznika miejsca zwykłego pobytu, motyw wzmocnienia pewności prawa jest – *nomen omen* – najsłabszy. Wynika to z faktu, że dla przeciętnego człowieka prawdopodobnie nadal najbardziej intuicyjnym w sprawach transgranicznych pozostaje łącznik obywatelstwa (co najmniej zaś w odniesieniu do prawa właściwego). Dotyczy to przede wszystkim takich dziedzin, jak prawo rodzinne czy spadkowe, w których centrum uwagi znajduje się podmiot regulowanych nimi stosunków prawnych, a więc człowiek, obywatel. Bardzo łatwo więc w tym względzie o pewne uproszczenia.

Po czwarte, niemal konsekwentne posługiwanie się tym samym łącznikiem w odniesieniu do jurysdykcji i prawa właściwego w unijnych rozporządzeniach i konwencjach haskich służy zagwarantowaniu spójności tych przepisów. Rozwiązanie to umożliwia wystąpienie optymalnej sytuacji, w której sąd będzie mógł co do zasady orzekać na podstawie własnego prawa (taki motyw został zresztą wyrażony *explicite* na gruncie rozporządzenia spadkowego, w punkcie 27 preambuły), zaś każdy sąd w Unii Europejskiej będzie ustalał swoją jurysdykcję

---

⁶⁰ Podobnie: P. Mostowik, *Władza rodzicielska...*, s. 236.

⁶¹ Por. treść motywów: nr 16 i 39 rozporządzenia rzymskiego I, nr 14 rozporządzenia rzymskiego II, nr 9 rozporządzenia rzymskiego III, nr 37 rozporządzenia spadkowego, nr 15 i 16 rozporządzenia brukselskiego Ia.

na podstawie tych samych przepisów i następnie – niezależnie od tego, któremu z nich przepisy ostatecznie ją przyznają – orzekał zawsze na podstawie tego samego prawa merytorycznego. Tytułem przykładu można wskazać przypadki, w których łącznik miejsca zwykłego pobytu będzie wskazywał zarówno jurysdykcję, jak i prawo właściwe. Może się tak stać np. co do **ogółu spraw dotyczących spadku** (art. 4 i 21 ust. 1 rozporządzenia spadkowego), **rozwodu i separacji prawnej** (art. 3 ust. 1 lit. a rozporządzenia brukselskiego IIa i art. 8 lit. a rozporządzenia rzymskiego III – nie obowiązującego w Polsce), spraw z zakresu **odpowiedzialności rodzicielskiej** (art. 8 ust. 1 rozporządzenia brukselskiego IIa i art. 15 w związku z art. 5 konwencji haskiej z 19 X 1996 r. – do której przystąpiły samodzielnie wszystkie państwa członkowskie UE) czy **zobowiązań alimentacyjnych** (art. 3 lit. b rozporządzenia alimentacyjnego i art. 3 ust. 1 Protokołu z 2007 r.).

Po piąte wreszcie, wydaje się, że za popularnością łącznika miejsca zwykłego pobytu w unijnym prawie prywatnym międzynarodowym stoją również w pewnym stopniu motywy o charakterze politycznym. Wymowny w tym względzie jest fakt, że łącznik ten bardzo dobrze wpisuje się w myśl szeroko pojętej integracji europejskiej i wizję „świadomego Europejczyka”⁶², ponieważ niezależnie od obywatelstwa jednostek wiąże je z państwem, w którym faktycznie koncentrują swoją aktywność życiową. Chodzi przy tym o dwa aspekty, z których jeden można oprzeć na ustanowionej w 1992 r. instytucji obywatelstwa Unii Europejskiej, a drugi – integracji cudzoziemców z państw trzecich. U podstaw całego systemu unijnego prawa prywatnego międzynarodowego legła zasada swobodnego przepływu osób⁶³, czerpiąca swą prawną podstawę z art. 3 ust. 2 TUE i art. 20, 26 i 45 TFUE, a związana z postulatem prawidłowego funkcjonowania runku wewnętrznego, który to postulat stanowił właściwie zasadniczy impuls dla przyjmowania przez Unię Europejską środków zapewniających zgodność norm mających zastosowanie w Państwach Członkowskich w przypadku kolizji przepisów i

---

⁶² Por. Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów - Przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości dla europejskich obywateli. Plan działań służący realizacji programu sztokholmskiego (KOM(2010) 171), w którym stwierdzono, że **"Obywatelstwo europejskie należy dalej przekształcać z koncepcji zapisanej w Traktatach w rzeczywistość odczuwalną w codziennym życiu obywateli** i stanowiącą wartość dodaną do obywatelstwa krajowego. Obywatele muszą mieć możliwość korzystania ze swoich praw wynikających z integracji europejskiej". Treść komunikatu dostępna w wersji elektronicznej pod adresem: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex:52010DC0171>; 30.01.2016.

⁶³ Por. motyw: nr 6 rozporządzenia rzymskiego I, nr 6 rozporządzenia rzymskiego II, nr 7 rozporządzenia spadkowego, nr 4 rozporządzenia brukselskiego Ia.

sporów o właściwość (art. 81 ust. 2 TFUE). Swoboda przepływu odnosi się zasadniczo do pracowników i obejmuje prawo przemieszczania się po terytorium Państw Członkowskich w celu ubiegania się o rzeczywiście oferowane miejsca pracy i podejmowanie tam zatrudnienia. W odniesieniu zaś do obywateli UE swoboda przemieszczania się i osiedlania w Państwach Członkowskich przysługuje niezależnie od tego, czy są to osoby aktywne zawodowo, czy nie, co jest w doktrynie postrzegane jako istotna zmiana jakościowa⁶⁴. Obywatelstwo UE nie jest obywatelstwem w klasycznym rozumieniu tego słowa i choć wynikają z niego określone uprawnienia (art. 20-24 TFUE), to może być ono postrzegane przede wszystkim jako próba położenia akcentu na fakt, że dana jednostkę cechuje przynależność nie tylko do swojego ojczystego Państwa Członkowskiego, lecz całej Unii. Z kolei w odniesieniu do osób spoza Unii Europejskiej, nieposiadających jej obywatelstwa, ważne jest zintegrowanie ich z kulturą prawną właściwą Europie i – w przypadku, gdy są to np. osoby z innego kręgu kulturowego – uniknięcie sytuacji, w której sąd byłby zobligowany do stosowania przepisów z systemów prawnych dalece innych od przyjętych w Europie. Wniosek ten nabiera szczególnego znaczenia w świetle trwającego obecnego tzw. „kryzysu migracyjnego”.

VII. Podsumowanie

Unia Europejska zgodnie z zasadą „zajętego pola” reguluje coraz to nowe obszary prawa prywatnego międzynarodowego kosztem ustawodawstw krajowych. Najnowszym instrumentem z tego zakresu jest obecnie rozporządzenie spadkowe, stosowane od 2015 r., natomiast w przygotowaniu pozostają już od kilku lat dwa kolejne rozporządzenia: w sprawie małżeńskich ustrojów majątkowych oraz w sprawie skutków majątkowych zarejestrowanych związków partnerskich. Wobec braku jednomyślności Państw Członkowskich co do ich przyjęcia (sprzeciw zgłosiła m.in. Polska), najprawdopodobniej zostaną ustanowione – wzorem rozporządzenia rzymskiego III – jedynie w ramach tzw. wzmocnionej współpracy (art. 326-334 TFUE), a więc nie obejmą wszystkich państw członkowskich⁶⁵. Projekty tych rozporządzeń

---

⁶⁴ M.M. Kenig-Witkowska (red.), *Prawo instytucjonalne Unii Europejskiej*, Warszawa 2011, s. 68-69.

⁶⁵ Nie należy tego mylić z uprawnieniami Danii, Wielkiej Brytanii i Irlandii, które w zależności od rozporządzenia notyfikują swój udział w jego stosowaniu albo brak takiego udziału, por. preambuły rozporządzeń - np. pkt. 82 i 83 rozporządzenia spadkowego.

konsekwentnie posługują się jurysdykcyjnym i kolizyjnym łącznikiem miejsca zwykłego pobytu

Wobec rosnącej mobilności ludności na terytorium Unii Europejskiej, prowadzącej do wzrostu odsetka cudzoziemców w poszczególnych Państwach Członkowskich⁶⁶, konieczne było wdrożenie środków, które umożliwiłyby im identyfikację właściwego sądu i prawa w zakresie dziedzin mających podstawowe znaczenie dla życia codziennego. Szerokie zastosowanie w tym celu łącznika miejsca zwykłego pobytu wynika z przeświadczenia, że jego cechy są odpowiednie dla realizacji tego celu. U źródeł wyboru właśnie tej podstawy leży założenie, że przeprowadzka do danego państwa członkowskiego powinna się wiązać z podleganiem jego sądom i prawu. Ma to sprzyjać zarówno mieszkańcom UE, dla których jurysdykcja sądów i właściwość prawa powinny być możliwie najbardziej przewidywalne, jak i dla sądów, które powinny być „najbliższe” sprawie i orzekać w miarę możliwości na podstawie tego prawa, które znają najlepiej.

Kierunek ten należy ocenić pozytywnie jako właściwy swoim czasom. Fakt skupienia tak wielu państw europejskich w ramach organizacji międzynarodowej wyposażonej – za pośrednictwem swoich instytucji – w kompetencje prawodawcze jawi się jako dobra okazja do ostatecznej i kompleksowej unifikacji prawa z dziedziny, w ramach której odwieczne rozbieżności normatywne na tle ustawodawstw poszczególnych państw nie sprzyjały stosunkom transgranicznym. Jednocześnie trzeba wyrazić nadzieję, że popularność łącznika miejsca zwykłego pobytu w procesie unifikacji prawa nie będzie mierzona wyłącznie liczbą jego zastosowań w przepisach, ale fakt jego obowiązywania zakorzeni się ostatecznie w społecznej świadomości.

* * *

---

⁶⁶ Według najbardziej aktualnych danych statystycznych EUROSTAT (tj. na dzień 1 I 2014 r.) liczba mieszkańców danego Państwa Członkowskiego posiadających obywatelstwo inne Państwa Członkowskiego wynosiła **14,3 miliona**, zaś mieszkańców posiadających obywatelstwo państw spoza Unii - **19,6 miliona**. Należy się spodziewać, że ostatnim czasie ta druga wartość uległa znacznemu wzrostowi w związku z napływem do UE imigrantów z Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej. Statystyki dotyczące migracji i populacji migrantów są dostępne pod adresem: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics/pl, 30.01.2016.

The connecting factor of the principal of proximity in the Intentional Private Law of the European Union.

Summary: International Private Law is still quite a new domain of the legal system of European Union. For the purposes of modern regulation on applicable law and jurisdiction, it indicates the habitual residence as the optimum factor connecting civil cases with the country, in respect of the principal of proximity. The term „habitual residence” is not the legal one so its meaning remains under permanent discussion. Nevertheless, it is based on facts only, so that the real link, existing in any time, between a person and the country they live in can be found more effectively. Unless the other connecting factors, such as domicile and nationality, habitual residence is not determined by the laws of Member States and so it requires an autonomous and uniform interpretation. In view of the increasing mobility of people in European Union, such a criterion seems to correspond with present days, however there is a question on how the legal certainty is influenced then.

Key words: International Private Law, European Union, connecting factors.